

UDK 37.036-053.2(049.3)

Primljeno: 15. 04. 2025.

Stručni rad
Professional paper

Merjem Sušić

RANI RAZVOJ KREATIVNOSTI KAO ODGOJNI IMPERATIV SAVREMENOG DOBA

(Dženeta Karić Camović, *Razvojna perspektiva kreativne pedagogije: Razumijevanje razvoja i poticanja kreativnosti u ranom djetinjstvu*, Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet, Sarajevo, 2023)

Razvojna perspektiva kreativne pedagogije: Razumijevanje razvoja i poticanja kreativnosti u ranom djetinjstvu naziv je monografije kojom autorica Dženeta Karić Camović nastoji ukazati na razvojni tok i kovnu prirodu kreativnosti povezanu s djelovanjem različitih odgojnih faktora. Kreativnost ima svoje specifičnosti u različitim fazama života, pri čemu se u tekstu analizira razvoj kreativnosti tokom dječije dobi u odnosu na odraslu dob. Polazeći od premise da je razvoj ličnosti kumulativan, kreativnost se sagledava kao karakteristika čiji temelji se postavljaju u ranom djetinjstvu. Kreativnost posjeduje niz nijansi u kontinuitetu svog razvoja od ranog djetinjstva do odrasle dobi, stoga je od osobitog značaja pravilno definisati i razumijeti kreativnost unutar određene sekvence tog kontinuuma, počevši od ranog djetinjstva i predškolskog perioda.

Publikacija se proteže na 148 stranica artikulisanih u tri velika poglavlja koja nose sljedeće naslove: *Kreativnost – ključna vještina za 21. stoljeće*, *Određenje kreativnosti – teorije i modeli iz razvojne perspektive*, *Radoznalost, igra i kreativnost u ranom djetinjstvu*. Navedenim poglavljima prethodi *Uvod*, dok nakon *Završne riječi* slijede: popis literature, indeks autora, popis slika, popis tabela i bilješka o autorici. U izradi djela upotrebjeno je 213 bibliografskih jedinica, dominantno na engleskom jeziku.

U prvom poglavlju *Kreativnost – ključna vještina za 21. stoljeće* autorica promišlja kreativnost u kontekstu nepredvidive budućnosti te naglašava njen značaj kao generičke vještine neophodne za suočavanje s konstantnim i burnim promjenama iniciranim globalizacijskim procesima i tehnološkim razvojem koji rapidno mijenjaju socio-kulturni pejzaž. Definisana od strane Svjetskog ekonomskog foruma kao sposobnost zamišljanja i osmišljavanja inovativnih načina rješavanja problema i izražavanja značenja kroz transformaciju znanja, kreativnost je pozicionirana kao ključna vještina u različitim internacionalnim kompetencijskim okvirima. Jedan takav je kompetencijski okvir P21 koji je razvila američka organizacija *Partnership for 21st Century Skills* s namjerom da se identificiraju vještine neophodne za uspješno funkcionisanje u 21. stoljeću, kao i da se kreiraju prijedlozi strategija za njihovu implementaciju u obrazovnim sistemima. U sklopu ovog okvira kreativnost se ističe unutar „4K” ili „4C” modela (kojeg se izdvaja kao najznačajnijeg) zajedno s kritičkim mišljenjem, komunikacijom i kolaboracijom. Partnerstvo za učenje 21. stoljeća razvilo je i *Okvir za rano učenje vještina 21. stoljeća (P21 Century Skills Early Learning Framework)* namijenjen djeci uzrasta od 18 mjeseci do 6 godina. Elaborirajući pomenuti kompetencijski okvir autorica je snažno argumentirala svoj interes za dubljim proučavanje dječije kreativnosti te smisleno i svrsishodno naglasila značaj razvoja ove kompetencije od najranijeg uzrasta.

Uzimajući određenje kreativne pedagogije prema Dezuanniju i Jetnikoffu kao kreativno i inovativno uređenje kurikuluma i razvoj dječijih kreativnih kapaciteta, autorica objašnjava Linov triangularni model kreativne pedagogije koji uključuje tri međusobno povezana elementa – *kreativno poučavanje, poučavanje za kreativnost i kreativno učenje*. *Kreativno poučavanje* naglašava ulogu odgajatelja/učitelja u osmišljavanju kreativnih pristupa, *poučavanje za kreativnost* više je fokusirano na ciljeve i strategije razvoja kreativnih kapaciteta učenika, dok *kreativno učenje* proizlazi iz prethodna dva pristupa, a odnosi se na situacije u kojima djeca uče spontano, aktivno i kreativno.

Druga cjelina, naslovljena kao *Određenje kreativnosti – teorije i modeli iz razvojne perspektive*, ističe da su Kamylyis i Valtanen identificirali osnovne komponente kreativnosti o kojima postoji konsenzus među istraživačima – kreativnost je ključna sposobnost pojedinca koja je namjerna i koja se dešava u specifičnom kontekstu, stvarajući novi materijalni ili nematerijalni proizvod koji je vrijedan barem u očima kreativnog pojedinca.

Govoreći o teorijama kreativnosti autorica navodi Rhodesov „4P” model kojim se kreativnost konceptualizira preko četiri elementa: *persona, proces, pritisak/okru-*

ženje, proizvod. Pomenuta teorija kasnije je proširena od strane drugih autora dodavanjem elemenata *persuazije* i *potencijala*. Investicijska teorija kreativnosti Sternberga i Lubarta kreativne osobe vidi kao one koje investiraju u obične ideje koje potom “prodaju” skupo, govoreći pri tome o tri grupe resursa: 1. *kognitivni* (inteligencija, znanje), *afektivno-konativni* (intelektualni stilovi, ličnost, motivacija) i *vanjski resursi* (okruženje). Knjiga govori i o *4K modelu* kreativnosti po Beghettu i Kaufmanu koji razvojno poimanje kreativne magnitude sagledavaju kroz gradaciju od *mini k* (kreativna konstrukcija osobe poznata je samo njoj), preko *malog k* (svakodnevna kreativnost koju ispoljava svaka osoba stvaranjem nečeg novog u praktičnim situacijama), do *Pro-k* (ekspertna kreativnost, ali bez genijalnosti i globalnog priznanja) i *velikog K* nivoa (eminentna kreativnost sa historijskim uticajem i genijalnim doprinosom). Drugo poglavlje ističe razvojni aspekt kreativnosti, naglašavajući razliku između dječije i kreativnosti odraslih. Posebno se skreće pažnja na važnost fokusiranja na kreativni proces, a ne na gotov proizvod, kada se procjenjuje kreativnost kod djece. Kreativnost odraslih vođena je intencionalnošću dok kod djece prevladava spontanost. Za kreativnost odraslih presudni su znanja i vještine, dok su kod djece ključne kognitivne strukture. Osim toga dječiju kreativnosti treba evaluirati u kontekstu vrtića i škola kao referentnih kultura. U istom poglavlju navedeno je i stajalište Glaveanua i Vygotskog da se kreativnost ne rađa u odrasloj dobi nego je posrijedi kontinuitet u razvoju s različitim manifestacijskim magnitudama. Glaveanu i Gillespie za minimalnu jedinicu kreativnosti uzimaju proces interakcije u relacijama *ja – drugi – objekat – znak*, naglašavajući značaj procesa, umjesto produkta. Pregledom navedenih teorija, autorica je uspostavila platformu za objašnjenje specifičnosti dječije kreativnosti i ukazala na to da se ona razvija u poticajnom užem i širem kontekstu, te vrednuje prema parametrima kognitivnih procesa, a ne konkretnih, opipljivih produkata.

Treće poglavlje, naslovljeno *Radoznalost, igra i kreativnost u ranom djetinjstvu*, bavi se pojmom radoznalosti u kontekstu teorije Daniela Berlynea. Prema Berlyneu, radoznalost nastaje kao odgovor na novi stimulus koji djeluje na receptore organizma, a smanjuje se s nastavkom djelovanja tog stimulusa. Pri tome, radoznalost se dijeli na *perceptivnu* – izazvanu senzornom stimulacijom, i *epistemičku* – nagon za sticanjem novih informacija postavljanjem pitanja i testiranjem početnih pretpostavki. Berlyne radoznalost dijeli i na *specifičnu*, tj. onu koja teži za detaljnim istraživanjem nekog stimulusa, i *raznoliku*, koja se odnosi na opću želju za perceptivnom ili kognitivnom stimulacijom. Leslie definira i tzv. *zonu proksimalnog učenja ili radoznalosti* u kojoj radoznalost raste zajedno sa sticanjem novog znanja, a potom opada kada se

ispuni informacijski jaz. Litman i Jimerson predlažu teoriju radoznalosti *interes – deprivacija*, prema kojoj epistemičku radoznalost dijele na onu koja stimulira intelektualni interes i onu koja eliminira informacionu deprivaciju. Lesley i Ainley govore o tri stepena u razvoju radoznalosti, pri čemu je prvi stepen *instinktivan* i predstavlja glad za istraživanjem okruženja. Na drugom stepenu djeca počinju postavljati pitanja, čime radoznalost poprima *društveni* karakter. U trećoj fazi, radoznalost postaje više *intelektualna* jer osoba pokazuje dublje zanimanje za pojedine aspekte svijeta. Hall i Theodate u razvoju dječije radoznalosti razlikuju četiri faze progresije: 1. pasivno buljenje kao refleksna reakcija novorođenčadi, 2. iznenađenje u drugom mjesecu, 3. čuđenje pred kraj drugog mjeseca i 4. prava radoznalost od petog mjeseca. Ronfard i saradnici navode četiri faze procesa u kojem djeca postavljaju pitanja: *inicijacija, formulacija, ekspresija i evaluacija odgovora i nastavak propitivanja*. Svjesna ograničenih vještina formuliranja pitanja kod predškolske djece, autorica ističe ključnu ulogu pravovremene i adekvatne podrške u njihovom razvoju. Ta podrška čini temeljnu ideju ovog djela. U nastavku se daju konkretnije smjernice kako odgajatelji treba da gradiraju nivoe pitanja namijenjenih stimulaciji kreativnog mišljenja, čime tekst prelazi sa teorijskih elaboracija na konkretnije pedagoške smjernice.

Sagledavajući radoznalost kao sjeme kreativnosti, autorica naglašava da će izostanak stimulacije radoznalosti kod djece inhibirati kasniji razvoj kreativnosti kod osobe, što implicira da je najvažnije promišljati da li okruženje pobuđuje dječiju senzornu radoznalost. Cecil stoga ukazuje na značaj podrške odgajatelja na sva četiri nivoa koji se međusobno prepliću: *radoznalost, istraživanje, igra i kreativnost*. U tom kontekstu Karić Camović prenosi zabrinutost nekih autora u vezi s mogućnostima razvoja kreativnosti u predškolskim ustanovama koje favoriziraju uniformnost, umjesto divergentnog mišljenja. Zbog toga je važno da i sami odgajatelji njeguju vlastitu kreativnost i služe kao aktivan model. Autorica ističe kako Duffy navodi da dječija kreativnost može biti ograničena ukoliko odgajatelji ne razumiju ulogu prostora, vremena, materijala i tolerancije na nered koji se stvara. Dale i Beloglovsky smatraju da su za razvoj kreativnosti potrebni samo imaginacija i “otvoreni materijali”. Ovakvi materijali mogu se premještati, sortirati, transformirati, istraživati itd., prema dječijem nađenju. S druge strane, Russ akcentira značaj igre pretvaranja (simbolička igra u kojoj se jedna stvar tretira “kao da” je nešto drugo) nazivajući je “prozorom u kreativnost” ili “mikrokosmosom kreativnih procesa”. U pogledu uloge porodice u razvoju kreativnosti, Alić-Ramić i Camović na temelju rezultata istraživanja zaključuju da se strukturalni porodični faktori ne mogu smatrati pouzdanim prediktorima, ali da je procesna dimenzija ranog porodičnog okruženja (odgojni stilovi i komunikacija)

najznačajniji prediktor razvoja kreativnosti kod djece. Kwasniewska et al. podvlače da razvoj kreativnosti kod djece ovisi o četiri vrste aktivnosti koje roditelju preduzimaju: stvaranje okruženja u kojem će djeca doživljavati nova i raznovrsna iskustva, poticanje nekonformističkog stava, podrška istrajnosti u kreativnim naporima, poticanje na maštanje.

Premda nevelika brojem stranica *Razvojna perspektiva kreativne pedagogije: Razumijevanje razvoja i poticanja kreativnosti u ranom djetinjstvu* djelo je od izuzetnog značaja za predškolske odgajatelje, kao i entuzijastične roditelje koji svoje dijete žele adekvatno pripremiti za budućnost slijedeći zahtjeve savremenog doba i znanstveno utemeljene smjernice. Dubina elaboracije, jasan i koncizan narativ daju čvrstu teorijsku i praktičnu podršku pedagoškim ambicijama usmjerenim ka odgajanju ličnosti neinhibiranih kreativnih potencijala. Kreativnost doprinosi ne samo efikasnijem funkcionisanju jedinke u svijetu konstantnih mijena, nego je i karakteristika čiji je razvoj esencijalan za zdrav razvoj ličnosti u cjelini, pa je utoliko ova studija više nego dobrodošla u pedagoški diskurs.

Adresa autorice
Author's address

Merjem Sušić
Univerzitet u Tuzli
Filozofski fakultet
merjem.susic@untz.ba

